

УДК 130.2(477.87)

КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ В МОНОГРАФІЧНИХ ТА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ КРАЮ

CALENDAR HOLIDAYS OF UKRAINIANS OF TRANSCARPATHTY IN MONOGRAPHIC AND PERIODIC EXHIBITIONS OF THE COUNTRY

Олійник В. В.,

кандидат культурології, доцент, доцент
кафедри суспільних дисциплін та фізичної
культури, Мукачівський державний
університет (Мукачево, Україна),
e-mail: VikiHorvath1982@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-7290-5138>

Oliinyk V. V.,

candidate in Culture studies, PhD, the assistant
professor of Mukachevo State University (Mukachevo,
Ukraine), e-mail: VikiHorvath1982@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7290-5138>

Мета – проаналізувати стан історіографії та джерельної бази до питання дослідження календарних свят та обрядів українців Закарпаття, опрацювати етнографічні матеріали, що друкувалися в періодичних виданнях Закарпаття (кін. XIX – XX ст.) авторські рукописи, монографії, публікації, автореферати та джерела. **Методологічну основу дослідження** становлять принципи наукового пізнання: історизму та об'єктивності, які зумовлюють вивчення й узагальнення інформації на основі науково-критичного аналізу всього комплексу джерел та літератури стосовно предмета дослідження. Застосовуючи принцип історизму вивчено особливості реалізації символізму та переосмислення ритуалу в календарній обрядовості протягом досліджуваного періоду. Використано принцип системності, основний зміст якого полягає у тому, щоб аналізувати зміни в традиційній культурі краю як екзистенційного явища, у взаємозв'язку і взаємодії з іншими близькими до нього явищами ритуальних обрядів календарного циклу. **Наукова новизна.** У статті вперше зацентовано увагу на проблемах історіографічного характеру в періодичній літературі та монографічних матеріалах наукового простору Закарпаття, що досліджують народну традицію українців Закарпаття в поліетнічному соціокультурному просторі краю. **Висновок.** У вітчизняній етнологічній науці немає узагальнюючих праць, присвячених календарній обрядовості українців Закарпаття. Дослідники народного календаря переважно зосередили свою увагу на вивченні традицій святкування Різдва та Великодня на Закарпатті. Мало уваги науковці приділяють питанням дослідження сучасних християнських свят Закарпаття та їх порівнянню з давніми язичницькими звичаями та обрядами населення Карпат.

Ключові слова: джерела, історіографія, народна культура українців Закарпаття, семантика, семіотика.

The purpose of the Article. Is to analyze the state of historiography and the source base for the research of calendar holidays and ceremonies of Ukrainians in Transcarpathia, to work out ethnographic materials published in periodicals of Transcarpathia (end of the XIX – XX centuries), author's manuscripts, monographs, publications, abstracts and sources. The **methodological approach** of the study are the principles of scientific knowledge: historicism and objectivity, which predetermine the study and generalization of information on the basis of scientific and critical analysis of the whole complex of sources and literature in relation to the subject of the study. The principle of systemicity is used, the main content of which is to analyze changes in the traditional culture of the region as an existential phenomenon, in the interconnection and interaction with other phenomena of ritual rituals of the calendar cycle close to it. **Scientific novelty.** The article focuses on the problems of historiographical character, in the periodical literature and monographic materials of the scientific space of Transcarpathia (the end of the nineteenth and twentieth centuries). **Conclusion.** In the national ethnological science there are no general works devoted to the calendar ritual of the Ukrainians of Transcarpathia. Researchers of the folk calendar mostly focused on studying the traditions of celebration of Christmas and Easter in Transcarpathia. Little attention is devoted to the research of modern Christian holidays in Transcarpathia and their comparison with the ancient pagan customs and ordinances of the Carpathian population. Therefore, despite all the achievements, many aspects of the calendar ritual of the Ukrainians of Transcarpathia are still poorly studied, leaving a perspective for their further study.

Keywords: sources, historiography, folk culture of ukrainians of Transcarpathia, semantics, semiotics.

Дана проблема в етнологічній науці є досить важливою у зв'язку з її не вивченістю. Зауважимо, що не висвітлена структура, особливості, семантика та генетичні джерела календарних свят на основі давніх зразків обрядодій та девінацій. Не показано зміни в календарній обрядовості населення краю під впливом синкретизму дохристиянської та християнської релігії та атеїстичної ідеології радянського часу. Потребує додаткової уваги питання висвітлення сучасного стану святкування календарних свят на теренах краю. Варто зазначити, що наукових досліджень, типологічного обґрунтування календарних обрядів українців Закарпаття, методів та засобів їх дослідження на сьогодні існує чимало, проте окремого ґрунтового комплексного дослідження даної проблематики немає.

Методологічну основу дослідження становлять принципи наукового пізнання: історизму та об'єктивності, які зумовлюють вивчення й узагальнення інформації на основі науково-критичного аналізу всього комплексу джерел та літератури стосовно предмета дослідження. В межах даного дослідження варто згадати опубліковані джерела другої половини XIX – першої половини XX століть. На сторінках етнографічних видань НТШ: «Етнографічний збірник», «Записки НТШ» «Збірники «Колядки», «Угро-руські народні легенди» В. Гнатюка та ін.). У вищезгаданих виданнях друкувалися І. Франко, В. Шухевич В. Гнатюк та інші, які розкрили в свої статтях бойківські та гуцульські вірування та обряди на прикладі окремих сіл Закарпаття.

Періодична преса представлена публікаціями другої половини XIX – до середини XX ст. Вони репрезентовані періодичними виданнями: «Карпаты» (1873–1886), «Наука» (1897–1914, 1919–1921), «Листок» (1885–1903), «Підкарпатська Русь» (1925–1937), «Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді (1922–1938), «Наш рідний край» (1928–1937), «Русская правда» (1939–1940) і «Русское слово» (1940–1944), «Літературна неділя» (1941–1944), «Зоря-Наїнал» (1941–1943), газета «Неділя» (1941–1944), часописи «Народна школа» (1938/1944), «Руська молодь» (1940–1941). Друкувалися в статтях описи різдвяних, великодніх звичаїв, обрядів, коломийки, колядки, вертепні драми, вірування, магичні замовляння в побутовій та любовній магії, а також поради про рецепти випікання крачуна, паски та страв різдвяного, великоднього столу.

Серед публікацій етнографічного змісту XIX – початку XX ст. Широтою та глибиною висвітлених питань виділялась праця відомого закарпатського історика, етнографа і перекладача, сільського священика із с. Строїне Свалівського району Ю. Жатковича «Етнографический очерк угро-русских». У 1896 році стараннями визначного українського етнографа і фольклориста В. Гнатюка уривки з тексту праці Ю. Жатковича під назвою «Замітки етнографічні з Угорської Русі» опубліковані в «Етнографічному збірнику».

Чималезначення мають дослідження української діаспори: «Бойківщина: Монографічний збірник

матеріалів про Бойківщину з географії, історії, етнографії і побуту», В. Кубійович, С. Килимник «Український рік в народних звичаях в історичному освітленні» О. Воропай «Звичаї нашого народу» в двох томах, в яких найбільш повніше на той час висвітлено календарну обрядовість українців, проте обрядодії та девінації у календарних святах субетносів Закарпаття мало досліджено [25, с. 203].

Важливим для даної роботи є праця російського фольклориста і етнографа П. Богатирьова «Магічні дії, обряди і вірування Закарпаття», це дослідження було перекладено російською мовою і включено до збірника наукових праць П. Богатирьова «Вопросы теории народного искусства» [1].

Певну кількість матеріалу зібрано в ході польових етнографічних експедицій на Рахівщину, Міжгірщину, Воловеччину, Свалявщину, Мукачівщину, Виноградівщину, Великоберезнянщину, що дозволило простежити семантичну генезу окремих обрядів та встановити хронологічні рамки їх функціонування.

В останні півтора десятиліття вийшли друком численні етнологічні праці з народної обрядовості, написані на загальноукраїнському матеріалі. Серед них – роботи В. Борисенко «Традиції та життєдіяльність етносу (на матеріалах святково-обрядової культури українців)», І. Волицької «Театральні елементи в традиційній обрядовості українців Карпат кінця XIX – поч. XX ст.», М. Гримич «Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія)» [3].

Серед праць сучасних закарпатських етнографів старшого покоління варто виділити розлогу наукову розвідку М. П. Тиводара «Етнографія Закарпаття», де автор аналізує розвиток традиційної культури українців Закарпаття, приділяючи увагу історіографії наукових досліджень традиційної культури краю, та наводить етнографічне районування українців Закарпаття.

Опрацьовані групи джерел дають можливість системно дослідити обрядодії, девінації у календарній обрядовості українців Закарпаття.

Перш ніж перейти до огляду історіографії даної проблеми відзначимо, що до опису календарної обрядовості Закарпаття, зазвичай зверталися як професійні науковці, так і краєзнавці-аматори, тому праця, присвячених даній проблематиці, в етнографічній науці є багато. Проте, висновки, які містяться у цих працях, дуже тісно пов'язані з тими політичними умовами, в яких довелося жити і працювати науковцям. Відзначимо, що найдавнішою етнографічною пам'яткою українців Закарпаття є рукописна стаття «Угро-русские заговоры и заклинания», що була написана у 1707 році. Фрагмент статті у 1891 році опублікував О. Петров у журналі «Живая Старина» №4 та – ужгородській газеті «Листок» за 1892 рік. За переконанням О. Петрова матеріали до рукопису було зібрано в селах колишнього Марамороського комітату. Серед замовлянь і заклинань чимало таких, що зберегли дохристиянські вірування українців Закарпаття. У рукописі наведено

замовляння і заклинання води на Водохреща та особливі замовляння, що мали силу в день св. Юрія [22, с. 3].

Зауважимо, що процесу становлення фольклорно-етнографічних досліджень українців Закарпаття передувала поява праць історичного змісту, серед українських учених першими дослідниками народної культури цього краю були члени «Руської трійці» (30–40-ві рр. XIX ст.) – М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. Останньому належать одні з найперших описів та спроб наукового пояснення народних обрядів і пісень в Галичині та Закарпатті. Відзначимо, що у праці «Карпатська Русь» [8, с. 200], описано вірування та звичаї верховинців на Різдво і Великдень. У святі Коляди автор вбачав пережитки поклонінню Сонцю. Також Я. Головацький опублікував у збірці «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» колядки, звичаї на Меланку і Новий рік, проте дослідник обмежився описом гуцульського Різдва і Меланки, а інші свята оминув своєю увагою. Ця тенденція буде спостерігатися і в працях багатьох етнографів наступних поколінь.

Аналіз зимового обрядового фольклору на загальноукраїнському матеріалі подали у своїх працях О. Потебня, М. Сумцов та ін.

Багато зробив для вивчення культури субетносу бойків Закарпаття І. Франко. Його перу належать численні праці про походження українського вертепу, колядок [29; 30; 31]. Важливим у сфері аналізу усної народної словесності бойків Закарпаття є також доробок В. Гнатюка Він видав два томи колядок і щедрівок і один том гаївок, автор вважав, що коляда в цілості, як вона ще збереглася, це народна опера, в якій окрім співу значне місце займає музика й танці та декламація (віншівки) [7, с. 230].

Загальноісторичні праці вчених середини XIX ст. пробуджували в місцевої інтелігенції інтерес до традиційної народної культури. Цьому сприяла також поява статті відомого закарпатського філософа О. Духновича, котрий у праці «О народах крайнянских, или карпаторосах угорских, над Бескидом в Земплинской, Унгской и Шаришской столицах живущих» етнопсихологічні риси русинів-українців визначав, аналізуючи їх господарство, житло, одяг, їжу, сімейно-шлюбні відносини та свята і обряди [10].

У 1870 році на сторінках 23, 25, 26, 27 чисел газети «Світ» вміщено розлогу статтю збирача етнографічних фольклорних матеріалів Ф. Злоцького «Из суеверий и обычаев, особенно комитата Уточанського». У ній він подав опис понад 200 звичаїв, обрядів і вірувань, пов'язаних з господарським, родинно-сімейним побутом та святково-обрядовим життям українців-долинян Закарпаття.

На особливу увагу заслуговує розлога публікація Ф. Злоцького «Забобони, вірування і деякі звичаї з середовища підкарпатського руського народу в Угоцькому комітаті у Власові і Марамороському комітаті в Копашневі» угорською мовою в газеті «Схід» (Keiei. 1888. №32). У ній висвітлено такі питання: світ, його частини і природні явища;

пересувні і непересувні свята; людина і людське життя; господарство і домашній побут; традиції народного лікування.

Доволі широко фольклорно-етнографічні матеріали публікувались на сторінках газети «Наука» (1897–1914, 1919–1921). На її сторінках наприкінці XIX – на початку XX ст. низку етнографічних розвідок опублікував М. Немеш про народні приказки про бурі, град, грім, блискавку, повітруль, чорнокнижника, та П. Бігун Ча (псевдонім) опублікував нарис про великодні звичаї у с. Лохові. Вартою уваги є також праця о. Е. Рошковича, «Віфлеємські ігри», що вийшла у додатку до вищезгаданої газети. Автор у передмові подає рекомендований склад учасників і антураж (макет церкви зі статичною картиною народження Ісуса Христа всередині) [22, с. 10].

Помітну роль у вивченні календарної обрядодії українців Закарпаття відіграв двотижневик «Листок» (1885–1903). На його сторінках часто публікувались зібрані священиками, письменниками і громадськими діячами етнографічні розвідки про святково-обрядову культуру, вірування українців Закарпаття. Так, у 1886 р. на сторінках газети Є. Фенцик опублікував статтю «Следы древнеславянской мифологии у нас», в якій описав пережитки вірувань в Леля, Марота, Хорса та інші дохристиянські божества. Крім того, на сторінках «Листка» у 1889 р. опублікував статтю про Великдень і приготування паски, а 1893 р. вмістив літургічну проповідь, приурочену різдвяним святкам. Крім того стало традицією наприкінці календарного року на сторінках згаданого видання подавати матеріали віфлеємської тематики з розлогими народознавчими студіями [28, с. 274].

З усіх етнографічних публікацій XIX початку XX ст. Широю та глибиною висвітлюваних питань виділялась праця відомого закарпатського історика, етнографа і перекладача, сільського священика із с. Стройне Свалявського району Ю. Жатковича «Етнографический очерк угро-русских». У 1896 р. стараннями визначного українського етнографа і фольклориста В. Гнатюка уривки з тексту праці Ю. Жатковича під назвою «Замітки етнографічні з Угорської Русі» опубліковані в «Етнографічному збірнику» [11, с. 25].

Праця Ю. Жатковича – перша спроба дати загальний нарис народної матеріальної і духовної культури та побуту українців Закарпаття кінця XIX ст. на основі власних багаторічних польових досліджень. Найкраще автору дослідження вдалися параграфи про свята й обряди народного календаря, сімейно-шлюбні відносини, сімейні свята і обряди та вірування. Пройде чимало часу і у газеті «Русин» помістять народознавчий малюнок Ю. Жатковича, в котрому автор описує святкування Різдва та звертається до студіювання різдвяних вертепів, що стали звичними в гірських районах Закарпаття [12, с. 3].

Після закінчення Першої світової війни і включення в 1919 р. Закарпаття до складу Чехословаччини почалось загальне піднесення громадсько-політичного життя русинів українців

краю. Свідченням цього стала поява різних громадсько-культурних організацій та майже двох десятків газет і журналів різного спрямування, що регулярно публікували краєзнавчі, в тому числі етнографічні, матеріали. Місцевих фахово підготовлених етнографів у краї не було. Тому виняткова більшість публікацій 20–30-х років XX ст., – це зібрані громадськими і культурними діячами, вчителями, священиками, учнями гімназій і горожанських шкіл етнографічні матеріали з різних сіл краю.

З великої кількості журналів справжнім науковим рівнем виділявся лише «Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді (1922–1938), на сторінках якого публікувались історико-краєзнавчі, фольклорно-етнографічні дослідження. З мовознавчих досліджень, в яких також піднімались проблеми етнічної історії та святково-обрядової культури українців Закарпаття, на увагу заслуговують статті І. Панькевича. Так, у статті «Говір сіл ріки Руської був. Марамороша в Румунії» І. Панькевич окреслив питання залишків стародавніх обрядів і вірувань у весіллі, похоронах і Великодня [17, с. 29].

Ряд публікацій І. Панькевич присвятив вивченню духовної культури українців Закарпаття. Зокрема він зосередив увагу на вивченні хрестин, щедрівок, колядок, різдвяних вірувань. У 1924 р. статтю було перекладено українською мовою і опубліковано у двох числах «Підкарпатської Русі».

У часи входження Закарпаття до складу Чехословаччини дослідженням народних свят, обрядів та вірувань займався російський фольклорист і етнограф П. Богатирьов, який протягом 1923–1940 роках проживав у Чехословаччині. Він систематично вивчав духовну культуру українців Закарпаття. Результати своїх досліджень публікував на сторінках наукових збірників, чеського журналів, у Парижі французькою мовою він опублікував дослідження «Магічні дії, обряди і вірування Закарпаття», що набула широкого розголосу в етнографічних колах Європи. Це дослідження було перекладено російською мовою і включено до збірника наукових праць П. Богатирьова «Вопросы теории народного искусства» [1, с. 201]. Користуючись методом статистичних досліджень, П. Богатирьов проаналізував магічні дії у святах і обрядах народного календаря, дав характеристику надприродних сил і при цьому наголошував, що вірою в силу магічних дій і обрядів просякнутий весь побут закарпатських українців.

Цікавими до розгляду є праці закарпатського вченого-етнографа, археолога, письменника і педагога Ф. Потушняка, котрий більшість статей публікував на сторінках періодики краю. Протягом 1940–1944 рр. вчений опублікував понад 60 етнографічних розвідок про народні вірування, магічні дії і календарні свята українців Закарпаття. У них розкривалась роль різдвяних ігор [20, с. 20], колядок, крачуна, клятьби, паски, рослин [21, с. 6] і тварин, яйця, землі, води і повітря, сонця, місяця, зірок і небес, межі і дороги, вогню, півночі і полудня і т.ін. в народних віруваннях.

Після закінчення Другої світової війни і возз'єднання Закарпаття з Україною почався новий етап вивчення народної культури українців Закарпаття. Уже в 1946 році Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (м. Київ) під керівництвом Г. Ю. Стельмаха було проведено обстеження ряду верховинських сіл Закарпаття. Члени експедиції в гірських селах краю виявили групи родичів» які живуть в одній садибі і мають прізвища свого спільного пращура. Такі групи родичів Г. Ю. Стельмах назвав патроніміями.

В умовах комуністичного ідеологічного тиску етнографічні дослідження народної культури українців Закарпаття майже повністю припинилися. Певне похвалення таких досліджень припадає на 80–ті роки ХХ ст. У 1983 році у Львівському відділенні Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР було підготовлено історико–етнографічне дослідження «Бойківщина» [2], до якого включено ряд матеріалів про народну культуру бойків Міжгірського і Воловецького районів. Вченими цього відділення також підготовлено історико–етнографічне дослідження «Гуцульщина» в розвідках якого містяться матеріали про календарні свята гуцулів Рахівщини.

В радянській Україні (ця тенденція зберігається і зараз) основні етнографічні студії проводилися вченими в межах народознавчих установ. Надзвичайну пізнавальну цінність для нашого дослідження мають роботи працівників цих установ О. Курочкіна [16], Й. Федаса [27], Р. Кирчіва [15].

В останні півтора десятиліття вийшли друком численні етнологічні праці з народної обрядовості, написані на загальноукраїнському матеріалі. Серед них – роботи В. Борисенко [3], І. Волицької (Волицька І. 1992), М. Гримич [9], М. Тиводара. Особливої уваги заслуговує розлога наукова розвідка Тиводара М. П. «Етнографія Закарпаття» де автор аналізує розвиток традиційної культури українців Закарпаття, приділяючи увагу історіографії наукових досліджень традиційної культури краю, та наводить етнографічне районування українців Закарпаття.

Серед етнографічних розвідок даного періоду варто звернути увагу на монографічні праці П. П. Федаки: «Народна культура українців Закарпаття на сторінках періодичних видань 80–х років ХІХ – першої половини 40–х років ХХ ст.» та «Історія етнографічного вивчення Закарпаття в українській періодиці другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. У яких автор приділяє увагу дослідженню історії вивчення народної культури українців Закарпаття на сторінках періодичних видань краю другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., фіксує напрямки і рівень етнографічних досліджень, проводить науковий аналіз етнографічних матеріалів на тему матеріальної й духовної культури, етнічної історії та етногенезу закарпатських українців.

Цікавою для вивчення зимових календарних свят Закарпаття є праця відомого закарпатського науковця Івана Хланта «Закарпатський вертеп», автор пропонує читачеві ознайомитися з

типовими довершеними зразками вертепного дійства Закарпаття, що публікувалися протягом ХХ ст., чималою кількістю текстів на основі сучасних записів та колядок, що найчастіше використовуються під час вертепних дійств [13].

Чимале значення мають дослідження української діаспори: М. Утриско [2], В. Кубійович, С. Килимник [14], О. Воропай [6], в яких найбільш повніше на той час висвітлено календарну обрядовість українців, проте обрядодії та девінації у календарних святах субетносів Закарпаття мало досліджено.

В етнографічній літературі існує чимало наукових праць присвячених висвітленню окремих аспектів духовної культури, проте узагальнюючої праці про календарну обрядовість українців Закарпаття немає, тому при дослідженні виникла необхідність залучення широкого кола джерел.

Підсумовуючи вищесказане, можна зауважити, що найбільше уваги науковці та етнографи–аматори приділили дослідженню зимових та весняних календарних свят українців Закарпаття (Різдва, Водохреща, Стрітіння, Великодня, Юрія), свята літнього, а особливо, осіннього циклу залишилися недостатньо добре дослідженими. Мало уваги науковці приділяють питанням дослідження сучасних християнських свят Закарпаття та їх порівнянню з давніми язичницькими звичаями та обрядами населення Карпат. Тому, не зважаючи на всі здобутки, багато аспектів календарної обрядовості українців Закарпаття ще й досі є мало вивченими, що залишає перспективу для їх подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Богатырев, П., 1971. 'Вопросы теории народного искусства', Москва.
2. Утриско, М. і др., 1980. 'Бойківщина: Монографічний збірник матеріалів про Бойківщину з географії, історії, етнографії і побуту', Філадельфія; Нью-Йорк.
3. Борисенк, В., 2000. 'Традиції та життєдіяльність етносу (на матеріалах святково–обрядової культури українців)', Київ.
4. Волицька, І., 1992. 'Театральні елементи в традиційній обрядовості українців Карпат кінця ХІХ – поч. ХХ ст.', Київ.
5. Волошин, А., 1902. 'Рождество Христово. Святий вечер. Дар «Науки» на святий вечер', Наука, Унгвар.
6. Воропай, О. 1958. 'Звичаї нашого народу: етнографічний нарис', Мюнхен: Українське видавництво.
7. Гнатюк, В., 1914. 'Колядки і шедрівки. Т.1, 2', Етнографічний збірник.
8. Головацький, Я. 'Карпатская Русь. Географическо–статистические и историческо–этнографические очерки Галичины, Северо–восточной Угрии и Буковины'.
9. Гримич, М., 2000. 'Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія)', Київ.
10. Духнович, ОВ., 1967. 'Твори: В 4 т. Т.1', Братіслава – Пряшів.
11. Жаткович, Ю., 1898. 'Замытки етнографычны з Угорською Русі', Етнографічний збірник.
12. Жаткович, Ю., 1921. 'Різдвяні звичаї на Верховині', Русин, Ужгород.
13. Хланта, ІВ. і др., 1995. 'Закарпатський вертеп', Ужгород: Закарпаття.
14. Килимник, С., 1963. 'Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Т.5, Осінній цикл', Вінніпег; Торонто.
15. Кирчів, РФ., 2002. 'Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті', Львів.

16. Курочкін, О. 1995. 'Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок)', Опішне.
17. Панькевич, І. 1925. '«Віфлеєм» як різдвяна гра і «Вертеп»', *Подкарпатська Русь*, Ч.2, с.29–30.
18. Петров, А., 1892. 'Угро–русские заговоры и заклинания начала XVIII в.', *Годъ*, VIII. №21, 22, 23, 24.
19. Потебня, А., 1887. 'Объяснения малорусских и сродных народных песен. Т. II. Колядки и щедрівки', Варшава.
20. Потушняк, Ф., 1942. '«Баранки Рождественна игра»', *Літературна неділя*, Ч.3. с.19–21.
21. Потушняк, Ф. 1941. 'Отava, сіно і солома в рождественних вірованіях', *Русское слово*, с.17–21.
22. Рошкович, Э. 1898. 'Вифлеемские игры, то есть Чин Коляды на Рождество Христова для учащейся молодежи', Унгар: *Книгопечатня Сейкеля і Іллеїша*.
23. Сумцов, Н., 1886. 'Научное изучение колядок и щедрівок', *Киевская старина*, Т.14, Кн.2, с.237–266.
24. Тиводар, М. 1994. 'Традиційне скотарство українських Карпат II пол. XIX – I пол. XX ст. Історико–етнологічне дослідження', Ужгород.
25. Тиводар, М., 2011. 'Етнографія Закарпаття', Ужгород: *«Гразда»*.
26. Ульяновскій, В., 1929. 'Старшини колядки Подкарпатської Русі', *Подкарпатська Русь*, Річник I, №2, с.86–88.
27. Федас, Й., 1987. 'Український народний вертеп (У дослідженнях XIX–XX ст.)', Київ.
28. Фендик, Є., 1893. 'Слово в день еже по плоти Рождества Господа Бога Спаса нашего Иисуса Христа', *Листок*, №23, с.272–276.
29. Франко, І., 1982. 'До історії українського вертепа, історично–літературні студії й матеріали XVIII в. Зібрання тв. у 50 томах. Т.36', Київ.
30. Франко, І., 1908. 'Нові матеріали до історії українського вертепа', *Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка*, Т.82, с.30–52.
31. Франко, І., 1889. 'Замечательные колядки', *Киевская старина*, Т.24, №1, с.231–233.
32. Франко, І., 1980. 'Наші коляди Зібрання тв. у 50 томах', Т.28, К.
33. Шмайда, МА., 1992. 'Іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів–українців Чехословаччини', Пряшів.
34. 'Horná Cirocha Vlastivedná monografia zátopovej oblasti', Košice, 1985.
10. Duhnovych, OV., 1967. 'Tvory: V 4 t. T.1 (Works: 4 volumes. V.1)', Bratislava – Prjashiv.
11. Zhatkovich, Ju., 1898. 'Zamytki etnografychny z Ugors'ko# Rusi (Notes ethnographic from the Hungarian Rus)', *Etnografichnyj zbirnyk*.
12. Zhatkovych, Ju., 1921. 'Rizdvjani zvychai' na Verhovyni (Christmas customs on Verkhovyna)', Rusyn, Uzhgorod.
13. Hlanta, IV. i dr., 1995. 'Zakarpats'kyj vertep (Zakarpatia Vertep)', Uzhgorod: *Zakarpatija*.
14. Kylymnyk, S., 1963. 'Ukrai'ns'kyj rik u narodnyh zvyčajah v istorychnomu osvittenni. T.5, Osinnij cykl (Ukrainian year in folk customs in historical light.V.5 Autumn cycle)', Vinnipeg; Toronto.
15. Kyrchiv, RF., 2002. 'Iz fol'klornyh regioniv Ukrai'ny. Narysy j statti (From the folk regions of Ukraine. Essays and articles)', L'viv.
16. Kurochkin, O 1995. 'Ukrai'ns'ki novorichni obrjady: «Kozas» i «Malanka» (z istorii' narodnyh masok) (Ukrainian New Year's Orders: «Goat» and «Malanka» (on the history of masks))', Opishne.
17. Pan'kevych, I 1925. '«Vifilejem» jak rizdvjana gra i «Vertep» («Bethlehem» as a Christmas game and «Vertep»)', *Podkarpats'ka Rus'*, Ch.2, s.29–30.
18. Petrov, A., 1892. 'Ugro–russkie zagovory i zaklinanija nachala XVIII v. (Ugro–Russian conspiracies and spells of the early 18th century)', *God'*, VIII. №21, 22, 23, 24.
19. Potebnja, A., 1887. 'Ob#jasnenija malorusskih i srodnyh narodnyh pesen. T. II. Koljadki i shhedrivki (Explanations of Little–Russian and related folk songs. V.II. Carols and bounties)', Varshava.
20. Potushnjak, F., 1942. '«Baranki Rozhdestvenna igra» («Baranka Christmas Game»)', *Literaturna nedilja*, Ch.3. s.19–21.
21. Potushnjak, F. 1941. 'Otava, sino i soloma v rozhdstvennyh virovaniyah (Otava, hay and straw in Christmas beliefs)', *Russkoe slovo*, s.17–21.
22. Roshkovich, Je. 1898. 'Vifleemskyja igry, to est' Chin Koljady na Rozhdestvo Hristovo dlja uchashhejsja molodezhi (The Bethlehem Games, that is, the Chin of Kolyada on the Nativity of Christ for students)', Ungvar: *Knigopечатня Сейкеля і Іллеїша*.
23. Sumcov, N., 1886. 'Nauchnoe izuchenie koljadok i shhedrivok (Scientific study of carols and generosity)', *Kievskaja starina*, T.14, Кн.2, s.237–266.
24. Tyvodar, M. 1994. 'Tradycijne skotarstvo ukrai'ns'kyh Karpat II pol. XIX – I pol. XX st. Istoryko–etnologichne doslidzhennja (Traditional cattle breeding of Ukrainian Carpathians II half of XIX – I half of XX century Historical and ethnological research)', Uzhgorod.
25. Tyvodar, M., 2011. 'Etnografija Zakarpatija (Ethnography of Transcarpathia)', Uzhgorod: *«Grazhda»*.
26. Ul'vanskij, V., 1929. 'Starshyni koljadky Podkarpatskoi' Rusy (Elder Carols of Subcarpathian Rus)', *Podkarpats'ka Rus'*, Richnyk I, №2, s.86–88.
27. Fedas, J., 1987. 'Ukrai'ns'kyj narodnyj vertep (U doslidzhennjah XIX–XX st.) (Ukrainian folk vertep (In the studies of the XIX–XX centuries))', Kyi'v.
28. Fencyk, Je., 1893. 'Slovo v den' ezhe po ploty Rozhdestva Gospoda Boga Sпasa nashogo Iysusa Hrysta (Word on the day of every day according to the flesh of the Lord God, the God of our Savior Jesus Christ)', *Lystok*, №23, s.272–276.
29. Franko, I., 1982. 'Do istorii' ukrai'ns'kogo verтеpa, istorychno–literaturni studii' j materialy XVIII v. Zibrannja tv. u 50 tomah. T.36 (To the history of Ukrainian verтеpa, historical literary studios and materials of the XVIII century. Collection of writings in 50 volumes. V.36)', Kyi'v.
30. Franko, I., 1908. 'Novi materialy do istorii' ukrai'ns'kogo verтеpa (New materials to the history of the Ukrainian verтеp)', *Zapysky Naukovogo tovarystva imeni Tarasa Shevchenka*, Т.82, s.30–52.
31. Franko, I., 1889. 'Zamechatel'nye koljadki (Wonderful carols)', *Kievskaja starina*, Т.24, №1, s.231–233.
32. Franko, I., 1980. 'Nashi koljady Zibrannja tv. u 50 tomah (Our carols Collection of tv. in 50 volumes)', Т.28, К.
33. Shmajda, MA., 1992. 'Ishi vam vinchuju. Kalendarna obrjadovist' rusyniv–ukrai'nciv Chechoslovachchyny (And I'll crochet you. Calendar ritual of Rusyn–Ukrainians of Czechoslovakia)', Prjashiv.
34. 'Horná Cirocha Vlastivedná monografia zátopovej oblasti', Košice, 1985.

References

1. Bogatyrev, P., 1971. 'Voprosy teorii narodnogo iskusstva (Questions of the theory of folk art)', Moskva.
2. Utrysko, M. i dr., 1980. 'Bojkivshchyna: Monografichnyj zbirnyk materialiv pro Bojkivshchynu z geografii', istorii', etnografii' i pobutu (Boykivshchyna: monographic collection of materials about Boykivshchyna on geography, history, ethnography and everyday life)', Filadel'fija; N'ju–Jork.
3. Borysenk, V., 2000. 'Tradycii' ta zhyttjedijal'nist' etnosu (na materialah svjatkovо–obryadovoi' kul'tury ukrai'nciv) (Traditions and livelihoods of the ethnos (on the materials of the festive ceremonial culture of Ukrainians))', Kyi'v.
4. Volyc'ka, I., 1992. 'Teatral'ni elementy v tradycijnij obrjadovosti ukrai'nciv Karpat kincja XIX – poch. XX st. (Theatrical elements in the traditional ritual of the Ukrainian Carpathians of the end. XIX – beg. XX centuries)', Kyi'v.
5. Voloshin, A., 1902. 'Rozhdestvo Hristovo. Svjatyj vecher. Dar «Nauki» na svjatyj vecher (Christmas of Christ. Holy evening. Gift «Science» on the holy evening)', *Nauka*, Ungvar.
6. Voropaj, O. 1958. 'Zvychai' nashogo narodu: etnografichnyj narys (Uses of our people: ethnographic essay)', Mjunhen: *Ukrai'ns'ke vydavnytvo*.
7. Gnatjuk, V., 1914. 'Koljadky i shhedrivky. T.1, 2 (Christmas carols and charms. T.1, 2)', *Etnografichnyj zbirnyk*.
8. Golovac'kij, Ja. 'Karpatskaja Rus'. Geografichesko–statisticheskie i istorichesko–jetrograficheskie ocherki Galichiny, Severo–vostochnoj Ugri i Bukoviny (Carpathian Rus. Geographical–statistical and historical–ethnographic essays of Galicia, Northeastern Ugri and Bukovina)'.
9. Grymych, M., 2000. 'Tradycijnij svitogljad ta etnopsyhologichni konstanty ukrai'nciv (Kognityvna antropologija) (Traditional worldview and ethnopsychological constants of Ukrainians (Cognitive Anthropology))', Kyi'v.